

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-32>

УДК 338.1

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

PRINCIPLES OF FORMATION OF FOOD SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY: THEORETICAL ASPECT

Вараксіна Олена Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1351-6578>

Титатренко Аліна Анатоліївна

здобувач вищої освіти,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2396-1643>

Varaksina Elena, Titatrenko Alina

Poltava State Agrarian Academy

Стаття присвячена актуальності безпеки для становлення кожного соціуму, зокрема сучасні реалії змушують кожну державу першочергово працювати над забезпеченням національної безпеки. Наголошено, що нестабільна економіка, політичні конфлікти, порушення прав та свобод людини, всесвітні епідемії та пандемії надають питанню формування продовольчої безпеки особливої актуальності. Підкреслено, що найважливішою, фундаментальною та якісною складовою національної безпеки країни має бути продовольча безпека. Відзначено багатовекторність підходів до трактування поняття економічної категорії «продовольча безпека» та відзначено різноплановість підходів до принципів формування продовольчої безпеки. Спираючись на наукові розвідки українських та зарубіжних дослідників узагальнено базові принципи класифікації продовольчої безпеки.

Ключові слова: національна безпека, продовольча безпека, принципи продовольчої безпеки, якість, доступність.

Статья посвящена актуальности безопасности для становления каждого социума, в частности современные реалии заставляют каждое государство в первую очередь работать над обеспечением национальной безопасности. Отмечено, что нестабильная экономика, политические конфликты, нарушения прав и свобод человека, всемирные эпидемии и пандемии предоставляют вопросу формированию продовольственной безопасности особую актуальность. Подчеркнуто, что важнейшей, фундаментальной и качественной составляющей национальной безопасности страны должен быть продовольственная безопасность. Отмечено многовекторность подходов к трактовке понятия экономической категории «продовольственная безопасность» и отмечено разноплановость подходов к принципам формирования продовольственной безопасности. Опираясь на научные исследования украинских и зарубежных исследователей обобщены базовые принципы классификации продовольственной безопасности.

Ключевые слова: национальная безопасность, продовольственная безопасность, принципы продовольственной безопасности, качество, доступность.

The article is devoted to the urgency of security for the formation of each society, the globalization of security issues is still relevant, in particular today, forcing each state to work primarily to ensure national security. It is emphasized that the unstable economy, political conflicts, environmental degradation on a global scale, depletion of resources, violations of human rights and freedoms, global epidemics, and pandemics make the issue of food security of particular relevance. It is emphasized that food security should be the most important, fundamental, and high-quality component of the country's national security. Food security ensures the economic development of the state, alleviates social tensions in society, quality and safe food will help to reduce the morbidity of Ukrainians. The multi-vector approaches to the interpretation of the concept of the economic category "food security" and the diversity of approaches to the principles of food security are defined. Based on scientific researches made by Ukrainian and foreign scientists, the basic principles of food safety classification are generalized. As the main principles of food security, they indicate the following: quality and safety of food, economic and physical accessibility,

self-sufficiency, information support. It is emphasized that to ensure stable food security at all levels, a system of indicators for assessing its level, approved at the legislative level and maximally integrated with the system of indicators of leading countries, is needed. The urgency of developing a system of special indicators for an objective assessment of the country's food security becomes especially relevant in modern conditions when the global pandemic has made its adjustments to the formation of national food security, including the need to maintain it at an optimal level. It is noted that the impact of the pandemic on the food system allows to systematically identify various burdens on food security, which can be presented by four parameters, namely: availability, access, use, and stability.

Keywords: national security, food security, principles of food security, quality, availability.

Постановка проблеми. Розвиток будь якої цивілізації, становлення кожної держави ґрунтується перш за все на фундаменті «безпека», як головного напрямку не тільки подальшого самовдосконалення, але й подальшого існування соціуму. Проблема безпеки має багатовекторне спрямування та розглядається науковцями в різних площинах: глобальна, національна, індивідуальна тощо.

Проте, сучасний етап розвитку людства вивів розуміння національної безпеки на принципово інший рівень. Сучасні загрози національній безпеці змістилися в бік тероризму, міжкультурних конфліктів, порушення екології, спаду національної економіки. Забезпечення продовольчої безпеки – одна з провідних функцій держави. Проблема продовольчої безпеки займає провідне місце у національній безпеці кожної країни, оскільки є обов'язковою умовою й необхідним чинником соціальної та економічної стабільності держави. Завдяки їй досягається сталий соціально-економічний розвиток суспільства, його демографічне відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики продовольчої безпеки, її видів, ключових характеристик присвячені праці як зарубіжних, так і українських вчених. Із-поміж українських авторів цю проблему поглиблено вивчали такі науковці, як: Ю. Білик, Н. Басюркіна, В. Береговий, П. Борщевський, І. Гнатюк, О. Гуроров, О. Гойчук, О. Крупа, Ю. Лисенко, Р. Марков, Г. Мостовий, Б. Пасхавер, П. Саблука та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте наукові розвідки відмічаються різноманітністю підходів до вивчення питання продовольчої безпеки. Так праці вчених містять різнобічний підхід до трактування економічного поняття продовольчої безпеки, класифікації продовольчої безпеки на принципи її формування. Тому низка питань вимагають подальшого вивчення, зокрема особливої уваги потребують принципи її забезпечення, зокрема їх узагальнення та класифікація.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування класифікації принципів формування продовольчої безпеки, як головного структурного елементу національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення економічної безпеки – пріоритетне завдання держави. Економіка є фундаментом суспільства, так як виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні по відношенню до інших сфер життєдіяльності. У той же час продовольча безпека, як складова економічної безпеки, є життєво важливою складовою існування суспільства, держави, особистості, і має одвічно базове значення в його системі [1].

Продовольчу безпеку слід розглядати як найважливішу, базисну та якісну складову національної безпеки країни. Як відомо з трактування Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) – світової організації, що опікується сільським господарством і продовольством, визначеним ще у 1996 році: «продовольча безпека забезпечена у тому випадку, коли всі особи в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до безпечного й повноцінного продовольства, достатнього, щоб задовольнити свої фізіологічні потреби і переваги, які необхідні для активного та здорового життя» [2, с. 4].

Дослідивши наукові підходи до трактування продовольчої безпеки, нами пропонується під продовольчою безпекою розуміти стан економіки держави, при якому, на основі сталого функціонування аграрного сектору, створюється оптимально-необхідний рівень фізичної та економічної доступності всіх верств населення до продуктів харчування, за обсягом, асортиментом і якістю на рівні науково обґрунтованих норм, що забезпечує належний рівень фізичного і психоемоційного здоров'я кожної людини та розвиток нації в цілому держави [3, с. 54].

Розглядаючи різні підходи до визначення сутності поняття продовольчої безпеки не можна залишити поза увагою принципи, на

яких вона будується, оскільки дослідження теоретичних засад її формування забезпечить всебічний підхід щодо пошуку шляхів гарантування продовольчої безпеки на національному рівні (табл. 1).

Для об'єктивної оцінки стану продовольчої безпеки країни та необхідності підтримки її на оптимальному рівні слід використовувати систему спеціальних показників, що застосовуються, у світовій практиці. Для нашої країни розробка такої системи показників та інтеграції їх з передовими практиками європейських країн має бути першочерговим завданням.

Автор [10] зазначає, що відстеження впливу пандемії на продовольчу систему дозволяє систематично виявляти різні навантаження на продовольчу безпеку, які можна подати за чотирма параметрами, а саме: наявність, доступ, використання та стабільність. Характеристика зазначених параметрів наведена в таблиці 2.

«Світ, який буде побудований після «монстра» COVID-19, не може нагадувати Старий Світ. Ми не можемо повернутися до «нормального світу», бо «нормальний світ» – це те, що нас убиває. Усі ми, на Півночі і на Півдні, повинні зробити Новий Світ кращим.

Таблиця 1

Класифікація принципів формування продовольчої безпеки

№ п/п	Автор	Принципи
1	2	3
1	Римська Декларація із всесвітньої продовольчої безпеки [4]	<p>1) інвестування коштів у реалізацію планів, що приймаються самими країнами, з метою виділення ресурсів на належним чином опрацьовані та зорієнтовані на конкретні результати плани та партнерські відносини.</p> <p>2) посилення стратегічної координації на національному, регіональному рівнях на цілі вдосконалення регулювання, досягнення ефективнішого розподілення ресурсів, недопущення дублювання зусиль та виявлення відсутніх відповідних засобів.</p> <p>3) намагання забезпечити продовольчу безпеку за рахунок використання двоєдиного підходу, що включає в себе: прямі засоби негайного пом'якшення проблеми голоду, в інтересах тих, хто найбільш уразливий; середньострокові та довгострокові програми у сфері стійкого сільського господарства, продовольчої безпеки та розвитку сільських територій для усунення глибинних причин голоду та бідності.</p> <p>4) забезпечення важливої ролі багатосторонньої системи шляхом стійкого підвищення ефективності, розширення можливостей реагування, посилення координації та нарощування результативності діяльності багатосторонніх організацій.</p> <p>5) забезпечення стійких та суттєвих обов'язків з боку всіх партнерів із інвестування у сфері сільського господарства, продовольчої безпеки та харчування з виділенням необхідних ресурсів на засадах своєчасності та надійності.</p>
2	I. Манзій [5]	<p>1) самозабезпеченості – здатність держави (регіону) за рахунок власних виробничих потужностей забезпечити продовольчі потреби більшої частини населення відповідної територіально-адміністративної одиниці;</p> <p>2) стабільності – підтримання безпечного рівня перехідних запасів продовольства, що залишаються з року в рік на зберіганні в державі;</p> <p>3) незалежності – відсутність залежності від імпортних продовольчих поставок (не більше 20%);</p> <p>4) доступності – забезпечення доступності кожної людини до продовольчих ресурсів в кількості, якості та асортименті, що відповідають науково-обґрунтованим нормам споживання;</p> <p>5) якості – досягнення збалансованого і повноцінного рівня харчування населення за рахунок споживання високоякісних та екологічно безпечних продуктів харчування;</p> <p>6) збалансованості – споживання високоякісних продуктів харчування в достатній для ведення активного й здорового життя;</p> <p>7) достатності – визначається доступом до продовольчих ресурсів всіх верств населення за рахунок наявного платоспроможного попиту.</p>

(Закінчення таблиці 1)

1	2	3
3	О. Гойчук [6]	1) фізична та економічна доступність до якісних продуктів харчування; 2) пріоритетність вітчизняних товаровиробників у виробництві та постачанні на продовольчий ринок; 3) економічна обґрунтованість загальнодержавних потреб; 4) достатність та стабільність запасів продовольства; 5) своєчасність та адекватність заходів реальним та потенційним, внутрішнім та зовнішнім загрозам; 6) забезпечення інтересів України в системі міжнародної продовольчої безпеки в умовах економічної інтеграції та глобалізації; 7) інформаційне забезпечення та узгодження дій органів державної влади щодо стану продовольчої безпеки; 8) державний та самоврядний контроль за реалізацією усіх дій
4	О. Шекович [7]	1) самозабезпеченість; 2) незалежність; 3) доступність; 4) якість.
5	В. Малигіна [8]	1) наявність (виробництво, використання запасів та імпорт); 2) адекватність (збалансованість харчування та безпека продовольства); 3) стабільність (стабільність навколишнього середовища, справедливий розподіл та державне регулювання сфер споживання та виробництва); 4) ефективність використання (переробка, зберігання та споживання); 5) доступність продовольчого постачання, фізична наявність та купівельна спроможність).
6	О. Скидан [9]	1) соціальності, який передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожної її складової на задоволення харчових потреб людини; 2) комплексність, що означає одночасний вплив на всі складові системи; 3) системність, який передбачає всебічний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів проблеми продовольчої безпеки; 4) адекватність у виборі регуляторів, що пов'язано з неоднозначністю їх дії на різних етапах розвитку економічної системи та в умовах зміни кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків; 5) стійкість системи, тобто обов'язкове дотримання вищевказаних принципів соціальності, комплексності, системності та адекватності незалежно від зміни зовнішнього середовища

Джерело: побудовано автором на основі [3; 4; 5; 6; 7; 8]

Таблиця 2

Сутність чинників в умовах пандемії

№ п/п	Параметри	Суть параметра
1	2	3
1	Стабільність	У країнах Близького Сходу та Східної Африки, зокрема Ємен і Сомалі, поєднання конфліктів, блокувань і нашествия сарани ще більше дестабілізує продовольчу безпеку. Країни, які залежать від нафти для отримання більшої частини експортних доходів, можуть зіткнутися з труднощами через рекордно низькі ціни на нафту. Це торкнеться країн з обмеженими резервами твердої валюти, таких як Нігерія, Алжир, Іран і Венесуела.
2	Використання	Механізми адаптації, прийняті громадянами, включають зміни раціону харчування на більш придатні для тривалого зберігання та розфасовані продукти, бо свіжі фрукти й овочі стають менш доступними. Потрійне навантаження (ожиріння, недоїдання та неправильне харчування), імовірно, зросте через поєднання обмеженого доступу, неправильного вибору харчування та закріплених дієтичних звичок, що посилюються меншою кількістю фізичних вправ.

(Закінчення таблиці 2)

1	2	3
3	Наявність	<p>1) Ряд країн-виробників продуктів харчування ввели обмеження на торгівлю основними товарами, особливо пшеницею і рисом. Ланцюжок постачання соєвих продуктів також було порушено через вплив COVID-19 на працівників харчової промисловості Аргентини;</p> <p>2) Усі країни, особливо великі імпортери продуктів харчування, з усіх сил намагаються нарощувати свої запаси продовольства й створюють підвищений тиск на світові ринки;</p> <p>3) Обмеження на транспортування, що впливають на сільськогосподарські ресурси, особливо насіння та агрохімікати, можуть викликати затримку посівного періоду наступного сезону;</p> <p>4) Урожай поточного сезону й посіви нового сезону перебувають під загрозою через обмеження на пересування робітників-мігрантів сільськогосподарської галузі.</p>
4	Доступ	<p>1) нездатність фермерів продавати продукти харчування, які були зроблені для сектора готелів / ресторанів / громадського харчування, призвела до втрат й утилізації продукції;</p> <p>2) обмеження пересування трудящих-мігрантів приведе до втрати роботи й доходів і матиме наслідки для зростання рівня бідності в їхніх рідних країнах;</p> <p>3) вплив на працівників харчової промисловості, які часто змушені працювати з мінімальним захистом і без можливості дотримуватися правил соціального дистанціювання, є додатковим стресом для їх здоров'я та продовольчої безпеки;</p> <p>4) карантин і контроль пересування обмежують фізичну здатність людей отримувати доступ до продуктів харчування й створюють продовольчі пустелі в районах, де транспорт необхідний для придбання продуктів харчування;</p> <p>5) зниження заробітної плати та втрата доходу, яка зачіпає найбільш вразливі верстви населення, призводять до того, що все більша кількість людей виявляється в бідності. Найбідніші верстви населення вже відчувають обмежений економічний доступ до продовольства, особливо до свіжих фруктів й овочів;</p> <p>6) глобальне зростання цін на продовольчу корзину становить від 20% до 50%, що викликано збоями, тимчасовим дефіцитом, накопиченням запасів і спекуляціями в ланцюжку створення вартості в роздрібній торгівлі;</p> <p>7) ініціативи громадянського суспільства, такі як продовольчий кошик, надають підтримку державним програмам продовольчої допомоги.</p>

Джерело: побудовано автором на основі [10]

Перетворення продовольчої системи – гарне місце для початку» – говорить Рамі Зурайк [10, с. 3].

Висновки. Отже, забезпечення стійкої продовольчої безпеки виходить на якісно новий рівень важливості не тільки в системі економічної, але й національної безпеки, тому формування відповідальної політики щодо продовольчої безпеки на всіх її рівнях має бути для держави пріоритетним завданням. Реалії сьогодення вимагають об'єктивно-нового підходу до оцінки забезпечення населення країни продовольчими

товарами, адже продовольча безпека багатогранне та багатовимірне поняття. Систематизація принципів формування продовольчої безпеки, сприятиме глибокому вивченню соціального, екологічного, інформаційного, агропромислового, освітнього та ряду інших аспектів продовольчої безпеки. Наведена систематизація принципів формування продовольчої безпеки забезпечить моніторинг та діагностику продовольчої безпеки на усіх рівнях та спрямитиме її підтримці на оптимальному рівні для кожного члена суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марчук О.Г. Продовольственная и экономическая безопасность Украины. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_eamb/2011_168_1/11mog.pdf

2. Food security. New solutions for the twenty-first century : Proc. from the symp. honoring the tenth anniversary of the world food prize / ed. by El Obeid A.E. Ames. Iowa state univ : Press, 1999. № 5. p. 23.
3. Вараксіна О.В. Продовольча безпека як економічна категорія та її основні критерії. *Економіка, управління, фінанси: теорія і практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 17-18 жовт. 2014 р. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2014. С. 26–30.
4. Декларация Всемирного саммита по продовольственной безопасности. Рим, 16-18 ноября 2009 г. The Food and Agriculture Organization (FAO). URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Docs/Final_Declaration/K6050_Rev10_WSFS_OEWG_ru.pdf
5. Манзій І.Б. Продовольча безпека: структура, принципи, реальність загроз. URL: <http://lib.udau.edu.ua/bitstream/123456789.pdf>
6. Гойчук О.І. Продовольча безпека. Житомир : Полісся, 2004. 347 с.
7. Щекович О.С. Формування пріоритетів та розвиток аграрної політики України. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. 278 с.
8. Малигіна В.Д. Методологія розвитку продовольчої безпеки України : дис. на здобуття наук. ступ. докт. екон. наук за спец. 08.0003 / Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк, 2012. 534 с.
9. Скидан О.Т. Продовольча безпека як пріоритет регіональної аграрної політики. *Економіка України*. 2004. № 3. С. 53–60.
10. Rami Zurayk. Pandemic and food security: A view from the Global South. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*. 2020. Vol. 9(3). Pp. 1–5.

REFERENCES:

1. Marchuk O.G. (2011) Prodovolstvennaya i ekonomicheskaya bezopasnost Ukrainy [Food and economic security of Ukraine]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnu_eamb/2011_168_1/11mog.pdf
2. Ames A.E. (ed.) (1999) Food security. New solutions for the twenty-first century: Proc. from the symp. honoring the tenth anniversary of the world food prize. Iowa state univ: Press, no. 5, p. 23.
3. Varaksina O.V. (2014) Prodovolcha bezpeka yak ekonomichna katehoriia ta yii osnovni kryterii [Food security as an economic category and its main criteria]. *Economics, management, finance: theory and practice: materials International scientific-practical conf. (Uzhhorod, October 17-18, 2014)*, Kherson: Ed. Helvetica House, pp. 26–30.
4. Declaration of the World Summit on Food Security. Rome, November 16-18, 2009. The Food and Agriculture Organization (FAO). Available at: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Docs/Final_Declaration/K6050_Rev10_WSFS_OEWG_ru.pdf
5. Manziy I.B. (2012) Prodovolcha bezpeka: struktura, pryntsyipy, realnist zahroz [Food security: structure, principles, reality of threats]. Available at: <http://lib.udau.edu.ua/bitstream/123456789.pdf>
6. Goychuk O.I. (2004) Prodovolcha bezpeka [Food security]. Zhytomyr: Polissya, 347 p. (in Ukrainian)
7. Shchekovych O.S. (2009) Formuvannya priorytetiv ta rozvytok ahrarynoi polityky Ukrayiny [Formation of priorities and development of agrarian policy of Ukraine]. Kyiv: NSC "Institute of Agrarian Economics", 278 p. (in Ukrainian)
8. Maligina V.D. (2012) Metodolohiya rozvytku prodovolchoyi bezpeky Ukrayiny [Methodology of food security development of Ukraine]: dis. for science. stup. Dr. econ. science for special. 08.0003 / Donetsk National University of Economics and Trade. M. Tugan-Baranovsky. Donetsk, 534 p.
9. Skydan O.T. (2004) Prodovolcha bezpeka yak priorytet rehionalnoyi ahrarynoi polityky [Food security as a priority of regional agricultural policy]. *Ekonomyka Ukrayny* [Economy of Ukraine], no. 3, pp. 53–60.
10. Rami Zurayk (2020) Pandemic and food security: A view from the Global South. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, vol. 9(3), pp. 1–5.